

MIÓRA

BAKOS FERENC

1. Ezzel a 16–17. században az erdélyi magyar köznyelvbe bekerült román jövevényszavunkkal a szófejtő és dialektológiai irodalom több ízben is foglalkozott (vö. TESz.), rá vonatkozó véleményét az *ly* hanggal kapcsolatban ünnepeltünk is kifejtette. Könyvemnek számos helyén magam is érintem a szót (Bakos 1982. 35, 44, 50, 64, 158, 217, stb.). A legtanulságosabb az a szóföldrajzi-kronológiai térkép, amelyet Szabó T. Attila állított össze az 1850 előtti adatok egy részéről (StUnBB. 1962/2: 24; mivel a kolozsvári folyóirat Magyarországon eléggé nehezen hozzáférhető, mellékletként ide csatolom és rá SzTA. jelzéssel hivatkozom). A lexémára annyi adat gyűlt fel, hogy azok teljességét, még a variánsokét sem lehet bemutatni; a kellő részletes információkat akadémiai doktori disszertációm Adattára (2: 579–85) és a RK. adja meg. A *mióra* 'fiatal, 1–2 éves juh; kecskegida', de az adatok egy részében az állat nemét és pontos korát közelebbről nem lehet meghatározni, általában 'egy éves nőtény bárány' (vö. RK.). Egyes részleteket ma már másképp látok, mint a TESz. szócikkének és román jövevényszavainkról írott könyvem megírásakor. Az alakváltozatoknak legalább három csoportját lehet elkülöníteni (*miora*, *mióra* stb. — *melliora*, *milliora* stb. — *nyivor*, *nyivára* stb.; ezeken belül is meg lehet kísérelni szétválasztani a közvetlenül a románból átvett alakot és belső magyar továbbfejlődésüket). Minderre visszatérek, most csak azt jegyzem meg, hogy ezekre nézve továbbra is érvényesnek tartom azt, amit könyvemben a több ízben történt szóátvételtől és típusairól mondok (Bakos 1982. 139 kk; vö. Benkő 1957. 20), de írásom végén egy lépéssel megpróbálok továbblépni.

2. A *mióra* első adata 1548-ból való, helyhez nem köthető: "Una ovis cum agnello et *miora*" (EOE. 1: 241). A 16. és a 17. sz. során Erdély tizenegy megyéjéből¹ jelentkezik; az alakváltozatok időrendje és előfordulásuk helye: *miliora*: 1551 K. (SzTA.); 1556 Szat. "Agni *miliora*" (OL-UC. 101/44); 1630 AF. (RGI. 414); 1632 F. (uo. 452); *mil(l)iora*: 1551 TA.: "*mjlljora* hwzon három" (MNY. LVIII, 492); 1599 TA. *milliora* (Tört T. 1879: 563); 1635 U., 1678 KK., 1684 H. (mindhárom SzTA. térképén); *milvára*: 1582 BN.

¹ A továbbiakban helykimélés céljából az erdélyi megyék nevét az alábbiak szerint rövidítem: AF. = Alsó-Fehér; B. = Bihar; BN. = Beszterce-Naszód; F. = Fogaras; H. = Hunyad; Hszék = Háromszék; K. = Kolozs; KK. = Kis-Küküllő; Mm. = Máramaros; MT. = Maros-Torda; NK. = Nagy-Küküllő; SzD. = Szolnok Doboka; Szl. = Szilágy; Szat. = Szatmár; TA. = Torda-Aranyos; U. = Udvarhely.

(Tört T. 1879: 561); *mil(y)vára*: 1656 SzD. (SzTA.). E századok variánsai még: *melliora*, *millýora* (1638 K.: RGI. 568); *mijóra*: 1640 K. (SzTA.); *mi-lora*: 1702. Miskolczy: Vkert 215: NySz. A szó ekkor már bekerült az erdélyi magyar köznyelvbe, az állattenyésztés és a gazdálkodás meg lehetséges elterjedtségű szakszava.

3. A teljes adattár közlése még jobban kiemelné, hogy a 16–18. századra nem a *miora*, *mióra*, hanem az *ly>j~l* hangot tartalmazó variánsok a jellemzők. A RK. tanúsága szerint a *mil'ora*, *millora*, *millóra*, *millióra*, *millióyra* a *mióra* és a *mijóra* mellett ma is él az erdélyi magyar nyelvjárásokban, főleg délebben, ugyanakkor feltűnő, hogy a románból ezekre emlékeztető alak nem mutatható ki. Az 1640-től jelentkező, ma is elterjedt *mijora*, *mijóra* esetében nemigen lehet eldönteni, hogy hiátustöltő *j*-vel alakult-e a magyar *miora*-ból, vagy pedig — a magam részéről erre gondolok — belső *ly>j* hangfejlődés eredménye-e. A *milóra*, *millora* *l*-je lehet ugyan hiátustöltő (Benkő: MNy. LI., 329), de nem kevésbé valószínű egy *ly>l* depalatalizálódás. Bizonyosnak látszik viszont, hogy a régiségből ritkábban, ma sűrűbben adatolt *miora* és csoportja (*mióra* — csak 1863 Kriza óta — és a hiátustöltős *mihora* (de vö. r. *mihoară* DLR.; visszakölcsönzés?) a román irodalmi *mioară*-nak a magyar *l~ly* -ező alakoktól különálló szabályos átvétele, illetve belső magyar továbbfejlődése. (A román *oá* kettőshangzó megfeleléseire a magyarba átkerült lexémákban Bakos 1982. 26–7). A román szó a magyarnál valamivel korábbról, egy 1532 végén Havasalföldön írott szlavo-román oklevélből egy többes számú *mioare* alakban megtalálható (Bolocan 1981). Kevésbé valószínű, már csak kronológiai okokból is, hogy a *miora* egy magyar *mijora* változattól jött létre. Érintetlen *m* hanggal, de *yo* kettőshangzóval került át a magyarba a *mivora* (RK.: Kis Kiküllő mente < r. N. *miură* ALR. SN. 2: 387; TA.).

4. A román *mioară* két magyarázata ismeretes. Az egyik belső eredetűnek, a *mia* 'bárány' (< lat. *agnella*) tö *-(i)oară* származékának véli (DEX., DLR.). A magam részéről nem utolsósorban éppen a bemutatott magyar *meliora~melliora*, *milliora*, *mil(y)vára* nyomására inkább a kikövetkeztetett **agnelliola* (vö. Coteanu-Sala 1987. 100–101) etimont tartom valószínűbbnek. Ezt elfogadva, már a TESz. is utal rá, hogy az aruménban *ml'ior*, *mil'ior*, *mil'ur* van. A meglenorománban is *mil'ort* találunk, ilyen alakban kölcsönözte az albán (*mil'orë*) és az újböög (*μλινώρι, μιλίורי*) is. (Minderre: Cioranescu 1958–1960. 528.) A román hangtörténet teljesen egységesen egy *ll+i + Vok>l'>∅* hangfejlődést vall, azaz lat. *allium* > r. *ai*, lat. *gallina* > r. *găină* (Rosetti 1964. 98; Ivănescu 1980. 204, 211). Ez a palatalizált *l'* a közös ősrómánban (8–11. sz.) még megvolt (Iancu 1975. 112), így egy **mel'oară~*mil'oară* tehető fel. A *l'* ma is él a balkáni román

nyelvjárásokban; a Dunától északra lényegében eltűnt, de a 15–16. sz. fordulóján még hangozhatott (Bakos: PaisEml 262; Iancu 1975. 39.). Ez a román hang jelentkezik 16. századi jövevényszavainkban (*csercselye*, *kalyiba*, *pulya* Bakos 1982. 45). A 16. sz. óta kimutatható *mel(l)iora*, *mil(l)iora*, *mil(y)oara* hangtanilag pontosan meg is felel az e korra feltehető román formának, a magyar *milyvara* változatra a román kettőshangzó *uá* realizációja vezethetett (vö. ALRM. 1:26 és 197). Mindez egyben becses bizonyító anyag arról, hogy egy ilyesféle román alak igen eleven lehetett. (A ma is élő r. N. *meioară* (DLR.) egy régebbi **mel'oară* öröksége lehet.) Az *ly* alapján az is elképzelhető, hogy maga a kölcsönzés már a 15. században megtörtént. Nem ez az egyetlen példája annak, hogy az átadó nyelvből kiveszett alakot az átvevő őrizte meg.

5.1. Román nyelvjárási jelenségeken, egy szókezdő, a hiátust megelőző *mi* hangcsoport palatalizált *mń*, ill. *ń* ejtésén és/vagy az intervokális *oa* diftongus *ua~uo* realizációján (ALRM. 1. f.) alapulnak azok a magyar alakváltozatok, amelyek a román *mioară* átvételeinek harmadik sorozatát alkotják. Az első az 1756-ból való *mnyiora* (MT.: Koronka SzTA.: érdekes, hogy ez a forrás ugyaninnen 1726-ból *mijora* alakot ismer). Hosszú némaság után, századunkból a variánsok gazdag sora jelentkezik. Ezek közül az izoglosszák csaknem teljes egybeesése folytán kiemelném a már említett 18. századi *mnyiora* mellett a mai északi magyar *mnyivára* (K.), *mnyivora* (SzD., K.) és *mnyioarę* (SzD.) variánsokat. Az új román nyelvatlasz (ALR. SN.) 2:287 lapján ezzel összhangban a következőket találjuk: *mńiuórá* (4 kutatópontról: Mm., Szat., Szl., MT.); *mńiuórá*: B., Szat.; *mńiuórá*: TA.)

5.2. Az *ny*-ező változatoknak jóval hosszabb sora került elő, most csak a következőket említem: *nyiara*, *nyihora* (magyar hiátustöltővel), *nyilvára* (vö. m. *milvára*), *nyioara*, *nyiora* (vö. m. *miora*), *nyirvára*, *nyivara*, *nyivára*, *nyivera* (magyar hangrendi kiegyenlítődéssel), *nyivora* (elsősorban a RK. adatai, de forrásaimból is). A *nyivara*, *nyivára* a székelységet kivéve jóformán egész Erdélyben járatos, a többi eléggé szórványos, de ezek is jobbára a Küüllőktől és a Marostól északra élnek. Az átmeneti és beilleszkedett alakok természetes megléte nem mond ellent annak, hogy a *mny~ny* szókezdet és a szóbelseji *v* (ez is a románból való és nem hiátustöltő) egy világosan elkülönülő csoport meglétét bizonyítja.

5.3. A román *ń* és a magyar *ny* kezdet izoglosszái már nem csengenek annyira össze, mint a r. *mń ~ m. mny* esetében. A hivatkozott térképlapon van ugyan *ńiuára* Csíkből és a magyarban *nyivara*, *nyivára*, de ezek nem székelyek és a székelységből *ny*-ező alakokat nem is ismerünk (annál

bőségesebben moldvai csángókat RK.). A román nyelvatlasz *ń* (<*mi*) realizációkat főleg AF., NK., KK., TA. és MT. megyékből közöl (ALR. 1:61; ALRM. 1:115; ALR. SN. 1:6, 5: 1319, a már többször idézett térképlap a *mioară*-ra NK.ból *ńiuqă*-t ad) és ez az *ny*-ező magyar alakok elterjedési területét részben le is fedi. Az északi (B., Szat., Szl., SzD., K., BN.) *ny*-ező magyar alakok elkerülhettek ugyan ide délebből is, de sokkal valószínűbb, hogy az eredeti és a magyarban szokatlan *mny* hangcsoport első tagja leköpött. Ezt a feltevést erősíti, hogy az itt gyűjtő magyar nyelvjáráskutatók az *ny* kezdetű variánsok mellett *mny*-es megfelelőket és más ilyen formációkat is hallottak. Amúgy is ez a román *mń* gócterülete. Keveredtek különben a románban is *mń* és *ń*. Könyvének 14. térképén Iancu a két realizáció area-járól közös térképet közöl (Iancu 1975. 59.)

5.4. A most tárgyalt variáncsoport külön és késői átvétele mellett szól még egy nyomós érv: míg az *l'* kialakulását már a közromán idejére (8–11. sz.) teszik, a *m*+Vok > *mń*~*ń* hangfejlődésről legfeljebb a 16. századtól és ekkor még csak elszigetelt példákról szokás beszélni (Rosetti SCL. XI. (1960) 189–93; Gheție – Mareş 1974. 121–2; Sala 1976. 56, 244). Az *ń* mindenképpen későbbi, mint az *mń* és az egész tendencia elterjedését újabban a 18. századra teszik (Macrea 1953. 96–100; Rosetti 1966. 242). A magyar alakok mindezzel időrendileg egybevágnak.

6.1. A r. nn. *mioară*-nak van egy hímnemű párja is: *mior* '1–3 éves kos' (DLR.) és ez a magyarba szintén többszörös átvételre került. Ennek első adata feltehetően az Ördöngösfüzesen (SzD.) lejegyzett *mnyivor* (MNY. I., 119; később SzD. és K. más községeiből is). Nyilván ebből, de a helyi r. *ńior*-ból (DLR.) is származik a m. *nyivor*, *nyivór*, amely nagyjából a *nyivorá*-val azonos területen járatos (Szl., SzD., K., TA., AF., NK., KK., MT.). A fentiek után a szókezdet világos. A várható r. N. *ńiuor*-t írott formában nem sikerült megtalálnom, van azonban a román nyelvatlasznak egy olyan lapja, ahol az azonos hangstruktúrájú *alior* 'kutyatej' több kutatóponton *aliuor* (ALR. SN. 3: 647; itt is az *o* nyelvjárási *uo* realizációja van jelen).

6.2. Felmerülnek viszont bizonyos szóföldrajzi és jelentéstani kérdések. Bár az elterjedési terület hozzátétőlegesen egybeesik, forrásaimban kevés jel mutat arra, hogy román hímnemű alak párhuzamosan került átvételre, sőt a *nyivor* sajátos közömbösséget tanúsít a természetes nem kifejezése iránt (így látja a RK. is); holott az újabb 20. századi ilyesfajta átvételeknél ez a megkülönböztetés már meg szokott történni (Bakos 1982. 62. kk.) Egyelőre csak hipotézisként meg kell kockáztatnom, hogy egy negyedik átvételi réteggel van dolgunk: a románságra jellemző juhtartás a hullámszerűen gyűrűző folyamatos újabb és újabb kölcsönzést indukálja és ebben a román

szakember és a tenyésztett állat játssza a főszerepet. Itt a fiatal juh, a bárány —, amely tömegében kétségtelenül nőtény — a lényeges és a neme háttérbe szorul. Ismétlem: a kérdést közelebbről is meg kellene vizsgálni és más állatnevekre is kiterjeszteni.

6.3. Az eredeti [hímnemű] jelentésjegyet, látszólag (?) elvesztett további variánsok főleg a RK. anyagából jelentkeznek. Közülük a *mivor* (SzD., MT.) nyilván egy r. N. *miyor* külön átvétele. Ha ritkán is, de palatalizáló román területen is megmaradhatott érintetlenül az *m*. Északi jellegével összhangban: *mnyior* (SzD., K. < r. N. *mńior* SzD., K.) és hiátustöltővel *mnyijor* (SzD.), Kolozsból még: *mnyiër* és *mnyiver*. A szóvég alakulása itt nem világos, míg három további alakváltozatban valószínűleg már a magyarban maradt el a szóvégi -a: a *mijorából* több vidéken is *mijor*, ugyanígy *nyivár* (Szl.) és *mivár* (TA.) a *nyivára* és *mivára* románból származó változatok végéről. Hasonlóan belső magyar fejleménynek látszik a *mujvár* ~ *mujvara*, *mujvára* (SzD., K.) páros.

7. Írásom utolsó szakaszában szeretném megtámogatni a folyamatosan ismétlődő kölcsönzésről kifejtett hipotézisemet (**6.2.**). Felsorolok olyan helységeket, ahol a *mióra* egymásból nem fejlődhetett eltérő több alakváltozatát is feljegyezték, de eltérő jelentésekről nem adtak hírt. Figyelemre méltónak tartom továbbá, hogy *nyivora* és *nyivor* földrajzilag ugyan nem különülnek el, de azonos helységben közösen nem fordulnak elő, legalábbis ilyesmi sem a RK.-ból, sem más forrásaimból nem kerül elő. Ahol Szabó T. Attila térképére utalok (OO) megadom a kutatópont számát. SzD.: Ördöngösfüzes (1656 *mil(y)vára* SzTA. III B 45; *mnyivor* MNy. I., 119); K.: Mezőörményes (1638 *melliora*, *millyora* RGI. 568, 1640 *miora* SzTA. III B 28, 1640 *miluara* RGI. 597); TA.: Aranyosszék (*miora*, *mijora* Nyr 31: 115, *nyivor* NyIrK. 4: 133); KK.: Küküllővár (1686 *miora*, 1687 *mil(l)iora* SzTA. III B 1, 1690 *miliora* NyIrK. 10:100); Tarcsafalva (1658 *mil(l)iora*, 1850 *miora* SzTA. III C 15); F.: *millora* 1632 RGI. 454, 1633 Komána Prodan: Urb. 315, *miliora* 1648 uo. Prodan: Urb. 905, 1648 Porumbák *milvara* RGI. 524, 1682 *miora* SzTA. IV C 1); MT.: Koronka (1726 *mijóra*, 1756 *mnyiora* SzTA. III C 5). Nem törekszem itt sem a teljességre, de felhívom a figyelmet a RK. *mióra* szócikkében található gazdag változatosságra (pl. Kis Szamos mente, Aranyos mente, Kis Küküllő m.).

Irodalom

- ALR. = Atlasul Lingvistic Român. Cluj-Sibiu 1938-1942.
- ALRM. = Micul Atlas Lingvistic Român. Cluj-Sibiu 1938-1940.
- ALR. SN. = Atlasul Lingvistic Român. Serie nouă. București 1956-69.
- Bakos 1982 = Bakos Ferenc: A magyar szókészlet román elemeinek története. Budapest 1982.
- Benkő 1957 = Benkő Loránd: Magyar nyelvjárástörténet. Bp. 1937.
- Bolocan 1981 = Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. București 1981.
- Cioranescu 1958 = A. Cioranescu: Diccionario etimológico rumano. Tenerife-Madrid 1958-61.
- Coteanu-Sala 1987 = Ion Coteanu - Marius Sala: Etimologia și limba română. București 1987.
- DEX. = Dicționarul explicativ al limbii române. București 1975.
- DLR. = Dicționarul limbii române. București 1965-.
- Gheție-Mareș 1974 = Ion Gheție - Al. Mareș: Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea. București 1974.
- Iancu 1975 = Victor Iancu: Palatalizarea dentalelor în limba română. [Timișoara] 1975.
- Ivănescu 1980 = Gheorghe Ivănescu: Istoria limbii române. Iași 1980.
- Macrea 1953 = Dimitrie Macrea: Probleme de fonetică. București 1953.
- OL.-UC. = Országos Levéltár. Urbaria et Conscriptiones.
- Prodan:Urb. = D. Prodan: Urbariile Țării Făgărașului I. Ed. de D. Prodan. București 1970.
- RGI. = I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Sajtó alá rendezte ... Makkai László. Bp. 1954.
- RK. = Márton Gyula - Péntek János - Vöő István: A magyar nyelvjárások román jövevényszavai. Bukarest 1977.
- Rosetti 1964 = Al. Rosetti: Istoria limbii române I. București 1964.⁴
- Rosetti 1966 = Al. Rosetti: Istoria limbii române IV-VI. București 1966.⁴
- Sala 1976 = M. Sala: Contributions à la phonétique historique du roumain. Paris 1976.
- SCL. = Studii și cercetări lingvistice. 1950-
- StUnBb. = Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Philologica. Cluj 1958-.
- SzTA. = Szabó T. A.: Előzetes jegyzetek román eredetű kölcsönszavaink középmagyarkori rétegéhez. In: StUnBB. 1962/2. 13-29.